

ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՍԷՋ ¹⁾

ԲՕՋԵԳԵՐԻ

Վեցերորդ կիրակի

Անցեալ անգամ կանգ առալ աղչկայ գալու վրայ, այն-
պէս չէ:

Նրա լուսանկարը կախուած է սեղանատանդ: Դու նրան
«Սիկստինեան մադոննա» ես ասում, և ճիշտ որ Բարբելը մա-
դոննա է, միայն առանց մանուկի: Քաղաքում այսպիսի անձ-
նաւորութիւնը աներեւակայելի է: Այնտեղ մարդկանց ազահ
հայեացքները կզրկէին նրան այս անըմբռնելի հրաշագեղութիւ-
նից և վաղուց արդէն նրա անարատ և հպարտ հոգին ստո-
րացրած կլինէին:

Ես հեռուից ակնածութեամբ նայում էի նրան, որը երեք
շաբաթուայ ընթացքում երեսուն բառ անգամ չի ասել ինձ:
Կարելի է արդեօք այսպիսի ուրախագին և ցնծալի գեղեցկու-
թեան տէր լինել և այսչափ լուրջ ու ինքն իր մէջ ամփո-
փուած լինել: Միմիայն հիւանդ եղբոր հետ է հանաքներ ա-
նում, նրան փաղաքշում: Երբ Բարբելը եղբոր մօտ է լինում,
նա նոյն իսկ իր ցաւն էլ է մոռանում, ծիծաղում և այնպիսի
սիրով է նայում քրոջ երեսին, որ ինձ նոյն իսկ անախորժ է
լինում տեսնել այդ: Երեկ նա չոքեց մահճակալի առաջ, շոյեց
եղբոր հիւանդ ձեռքը և քաղցրութեամբ ասաց.

— Խեղճ ձեռք. առողջացիր շուտով: Մի լաւ բան կըն-
ծայեմ քեզ դորա համար:

— Իսկ զնդակը դուրս չի գալիս — հառաչեց երիտասարդը.

— Ուրեմն այդպէս էլ պէտք է: Մարդս այնքան ոսկորներ

¹⁾ Լուսայ 1909 № 2.

ունի, որ կարող է մի փոքրիկ կտոր արճճի ներկայութիւնն էլ տանել—կատակում էր նա:

—Բայց չէ՞ որ զնդակը մարմնի մէջ չպէտք է մնայ. մի առանձին օգուտ էլ չի կարող լինել նրանից:

—Մի վրդովուի, Ռօխերլ. ամեն մարդ մի անպէտք բան ունի իր մէջ: Մի վրդովուիր:

Եւ հիւանդի ցաւը աւելի թեթեւ երեւալու համար պատմում է նրան մարդկային զանազտն չարչարանքների մասին:

Սակայն անցնենք ուրիշ դործերի: Օրերս, Տեառնընդառաջի տօնի օրը, բոլորեքեան ներկայ էինք հանդիսաւոր ժամերգութեան: Ուսուցիչը մոմը ծեռքին օգնում էր քահանային: Այս մարդը մի բան ունի իմ դէմ: Բայց ի՞նչ: Երբ մեր հաշեացքները հանդիպեցին իրար, ես բարեկեցի, բայց նրա հայեացքը չփալկեց սիրալիրութեամբ:

Տանտէրս ասում է, որ «չանասիրութեամբեմ աղօթում»: Այն էլ ես, որ սովոր եմ երեկոնները անցնել ուրախ, սառնամարձակ ընկերակցութեան մէջ, պանդոկում կամ սրճարանում: Այժմ ես նոյն ժամերին պարտաւոր եմ չօքել և զիւղացիների հետ միասին աղօթքներ մըմնչալ: Փորձիր պատկերացնել քեզ այս տեսարանը: Բայց ոչ, դու չես կարող այդ անել, չտփաղանց աննախանձելի պատկեր է այդ: Հասարակ օրերը աղօթքը մօտաւորապէս քառասուն ըօպէ է տևում. տօների նախընթաց երեկոնները—համարեա ամբողջ ժամ: Եւ հաւանօրէն դորա համար կներուին ինձ իմ հին մեղքերս—խօս նրանք քիչ չեն: Բայց ոչ աղօթքի կամ չօքելուս, այլ այն յոժի, որ ես գործ եմ դնում ինձ խեղդող ծիծաղը զսպելու համար: Պատահե՞լ է քեզ լսել երբևիցէ թէ ինչպէս են աղօթում զիւղացիները: Իսկապէս այդ քրթմնչոցի մէջ կոմիքական ոչինչ չկայ. բայց քաղաքացունման թեթեամիտ և անհամբեր ոչոք չկայ:—Միմիայն հետզհետէ սկսեցի հասկանալ, որ հոգսերով ծանրաբեռնուած այս մարդիկ աղօթքի ժամանակ թեթեացնում են իրանց վիրաւոր սիրտը:

Երբեմն ամենքն էլ կատարում են «աղօթիր և աշխատիր» պատուիրանը բառի բուն նշանակութեամբ, իրագործելով թէ մէկը և թէ միւսը միաժամանակ: Սաղմոս կարդալու միջոցին

հայրը ուղղում է չամբ, մայրը կերակուր է պատրաստում, Բարբելը մանում է, Րոխերը և Փրանցելը մաքրում են լոբին, որ միւս օր ճաշին եփած կմատուցանեն: Իսկ վարժու՞որը: Նա նոյնպէս նստած է թուրքի նման, մի որևէ բան է շինում և աշխատում է ծածկել, որ լաւ չէ լիշում նոյն իսկ «հայր մեր» աղօթքի բառերը...

Բարեպաշտութեան համար ներում է ինձ աշխատանքի անհմտութիւնը. սակայն ծերունին արդէն մի քանի անգամ բարեսրտութեամբ յանդիմանել է, որ երեսս չեմ խաչակնքում ոչ ճաշից առաջ և ոչ լետոյ, որ պատառաքաղը ծախ ձեռքին եմ պահում, որ արգանակը ընդհանուր ամանից չեմ ուտում, այլ նստիօրօք առանձին ափսէի մէջ եմ վերցնում, որ տօն և հասարակ օրերին միևնոյն զգեստն եմ կրում, որ ամեն օր սապնով եմ լուացւում և մինչև անգամ ատամներս խոզանակով եմ մաքրում: Պառաւր լաւելի խիստ է վերաբերում:

— Լսիր, չանս,—ասաց ինձ այս օրերս— զուք վատ սովորութիւններով երեսաներիս կփչացնես. չէ որ նրանց վատ օրինակ ես տալիս: Եթէ երբեիցէ Փրանցելը պղպիսի ատամի խոզանակ ձեռք բերի, կարող ես քեզ համար ուրիշ տեղ որոնել: Ես չեմ կարող տանել այդ:

Ես չեմ ուզում անբաւականութիւնների պատճառ դառնալ և կարծում եմ որ առանց ատամի խոզանակի էլ կարող եմ ապրել: Ծերունին առաւուր ատամները մաքրում է շորով, մազերը սանրում մատներով, խմելու համար ջուրը ջրհորից հանում է զլխարկով, կամ ուղղակի խմում բռնից: Նրանց կարծիքով, ամեն ինչ ունին և ոչնչի պակասութիւն չեն զգում: Երբ գիւղացին կարիքի մասին խօսեց, դա նշան է որ սովից մեռնում է: Մարդս ոչ մի պահանջ չունի, թէ բնական դրութեան և թէ քաղաքակրթութեան ամենաբարձր աստիճանի վրայ: Իսկ թէ այդ երկու աստիճանների միջև ինչ է կատարւում— Աստուած հեռու պահէ: Բարեկիրթ մարդու ամեն մի ցանկութիւնը իրազօրծուելու վայրկեանին առաջ են գալիս մի գիւժին նոր ցանկութիւններ և բոլոր այդ ցանկութիւնները հնարաւորութիւն չեն տալիս նորան ղուարճանալու:

Յիշում եմ որ երբեմն զրում էի թէ ցանկութիւնների բացակայութիւնը բարբարոսութեան նշան է և թէ որքան բարձր է քաղաքակրթութիւնը, այնքան շատ են ցանկութիւնները: Սլոժմ ես այլ կերպ եմ մտածում: Նրանում չէ կայանում արդեօք բարձր քաղաքակրթութիւնը, որ մարդս դիտէ զուարճանալ և զրկանքներ չի դրում. որ նա կարողանում է այնպէս կարգաւորել իր ցանկութիւնները, որ առանց հոգու հանգստութիւնը կորցնելու և ոյժի չափազանց լարումի կարողանում է բաւարարութիւն ստանալ: Արուեստդիտութիւնից առաջացած անբնական ցանկութիւնները անբաւարարութիւն են առաջ բերում: Ինչու համար են մարդուս զանազան տպաւորութիւններ ընդունելու հազարաւոր զգայարաններ, զուարճութիւնների համար հազարաւոր սրտեր, երբ միշտ բաւական է երկու ձեռք աշխատելու և մէկ սիրտ զուարճանալու համար: Կատարեալ մարդը ոչինչ չունի, սակայն ամեն ինչ նրան զուարճացնում է: Ով կարող է հանգստանալ ամեն մի դերանի կամ դետնի վրայ, ինչպէս զահաւորակի վրայ, նրա համար ամբողջ աշխարհը լիքն է զահաւորակներով: Ով աղբիւրի ջուրը խմում է նոյնպիսի բերկրանքով, ինչպէս և ամենադժուր Եօհանէնսբերգեր, ալդպիսի մարդու համար ամեն սարից ըէջնվէջն է բղխում:

Եւ այս ամենը քեզ ասում եմ ես—մի մարդ, որ ներկայ ընդէին ճոխութեամբ չէ շրջապատուած, տլլ ծանր զրկանքներ է կրում: Երեկ, սարսափելի գիշեր անցնելով, մտադրում էի արդէն իրերս կապել և փախուստի դիմել, բայց երբ սոյն նպատակով մօտեցայ դրան, մտածեցի որ այդ միշտ էլ կարելի է հեշտութեամբ անել: Կարող եմ զնալ հէնց այս ըսպէիս, կամ մի ժամից լիտոյ, վաղը, միւս օր: Եթէ ինձ ստիպէին մնալ, այս կեանքը ես չէի կարող տա՛նել: Բայց ինքնայոժար կամքով, հասկանալով իմ աղատութիւնը— ալդուրի խնդրէ: Եւ ի՛նչ կապոցը դարձեալ պահարան զնաց: Հանաք բան չէ աշխատանքը:

ՅԱՆՍ

Եօճնեորդ կիրակի

Ինչ ես անում դու դիշերուայ ժամը երեքին: Ենթադրում

եմ որ այդ ժամին տուն ես վերադառնում պարահանդէսից, կամ հիւրանոցում բեկեարդ ես խաղում. եթէ ոչ պառկած ես լինում անկողնում և որևէ յայտնի հեղինակի մտքի արտադրութեան օգնութեամբ պատրաստում ես քաղցր քնելու: Իսկ ինձ այդ ժամին տանտէրը փախով բաղխում է պատը թէ ժամանակ է վերկենալու: Սկզբներում շատ տրագիքական կերպով էի վերաբերում դրան և այնպէս էի վերցատկում յարդէ անկողնիցս, կարծես հրդեհի լինէի շտապելիս: Այժմ թողնում եմ բարի Ադամին զարնելու երկու, երեք և երեք անգամ: Երեկ նոյն իսկ ծայն տուեց նա «Հանգել, արդէն վաղուց ժամանակ է վերկենալու»:

Ժամացույցս չորսի քառորդն էր ցոյց տալիս:

Ցրտին ամենևին ուշադրութիւն չեն դարձնում: Տաք արդանակ (զեղչկական սուրճ) տալիս են միմիայն Սչամի, պառաւի և Բարբելի հետ ամբողջ երեք ժամ վարսակ կալսելուց յետոյ: Այդ աշխատանքը համեմատաբար աւելի թեթեւ է նախկին թղթակցիդ համար:

Բարբելը կարող էր գոռոզութիւնը մի կողմը թողնել. ճրճարիտ է ես խեղճ, եկուոր վարժկան եմ, բայց չէ՞ որ եթէ ինձ անունով կանչէր, անմիջապէս սէր չէի խոստովանի նրան: Նկատում ես, որ գրիչս անընդհատ միևնոյն հարցին է դառնում: Մի՞թէ վէպի սկիզբ է սա: Ի՞նչ կասես:

Դատարկ բաներ են, ժամը վեցին Ռոխերը շուացնում է նախաճաշի հրաւիրելով մեզ: Որովհետեւ նա կալսել չի կարող, մեզ համար տանը սուրճ է պատրաստում. այսինքն բոված հատիկները եփում է ջրի մէջ, աւելացնելով իւղ և չաման: Իսկական սուրճ երազում էլ չեն տեսել: Գուցէ դու կարծում ես թէ թարմ կաթ եմ ստանում այստեղ: Այդպէս չէ. էլի փառք Աստծու, եթէ մի ամբողջ շաբաթ ներքնատանը ֆեսցած և երեսը քաշած կաթ տեսնեմ:

Նախաճաշից յետոյ ես գնում եմ եզների մօտ, Բարբելը կովերի, իսկ Ռոխերը ոչխարների մօտ: Տաւարը կերած եմ օրը երկու անգամ. ջրի համար տանում են չրհորը, որի երեսի սառույցը ծերը նախօրօք մաքրում է: Պառաւը կրտսեր որդուն դպրոց է ուղարկում: Այնուհետև մին-

չե՛ն հաշ շարունակ կախում ենք: Ճաշը բաղկացած է լինում՝ վերելք չիշած կաթնով պատրաստած հացի տրդանակից, մանրացրած կաղամբ հարպից, հանարինկանակից ապխտած մսով: Առողջարար կերակուր է: Իսկ ինչ խոհարարական արհեստի է վերաբերում... Բայց լաւ չէ մտրդկանց ետեւից բամբասել: Բոլորեքեան դանդաղ և համեստութեամբ զգայները իջեցնում են ընդհանուր տմանի մէջ: ոչ ոք չի աշխատում ուրիշից աւելի ստանալ: Ամեն տեղ դիւզացիների մէջ նկատել եմ այդ սովորութիւնը: Վատ չէր լինի եթէ նրանցից օրինակ առնէինք:

Ճաշից յետոյ—դարձեալ կախել, պէտք է մինչև պատր վերջացնել: Վարսակով տէրը կերակրում է խողբին, կամ ծախում, կամ թէ պահում. ապադալի համար: Երեկոյեան Բարբէլը զնում է կովերի մօտ և փարախից լսում է թէ ինչպէս է կաթը թափւում կաթսայի մէջ: Երեկոյեան բոլորեքեան հաւաքւում են օջախի շուրջը և զանազան մանր աշխատանքներով զբաղւում: Ես պէտք է նորոգեմ յարդէ աթոռների ոտները, ուղղեմ և սրեմ դանակները, կարեմ փոխը, կարգի բերեմ դռան կոթերը և այլն: Ամաչում եմ անգործ նստել, երբ միւսները աշխատում են: Առաջ, զինուորական ծառայութեանս ժամանակ, կամ խմբագրատանը, ես երբէք չեմ ամաչել... Այնուհետեւ դալիս է ընթրիքը—գետնախնձոր, շաղգամ, ալիւրէ սպաս. յետոյ աղօթքը, իսկ ութը ժամին, երբ քաղաքի բնակիչները նոր են սկսւում շարժուել, մենք պարկում ենք քնելու: Կիրակի օրերը, անասուններին կերակրելուց յետոյ ամենքը զնում են եկեղեցի, իսկ ես կամ շրջակայքումս եմ թափառում և կամ քեզ գրում:

Գեղջուկը աշխատանքի մէջ աղնիւ է, բայց առւտուրի մէջ, ինչպէս օրինակ անասունների վաճառման ժամանակ, դիւզացիները (որոնց թւում է իմ Աղամը) աշխատում են ամեն կերպ իրար խաբել: Այս չպէտք է մեղ զարմացնէ, որովհետեւ ամեն տեղ էլ այդպէս է լինում: Իսկ զարմանալին ահա թէ ինչն է. սարի ծեր դիւզացիները չգիտեն թէ աշխարհիս երեսին ինչ է կատարւում: Բայց և այնպէս Հօյդենդօրֆի պանդոկում վիճաբանում են քաղաքական խնդիրների մասին: Օրինակ, ռուսները գալիս են մեղ վրայ, նրանք մեծ քաղաքները տանել չեն

կարող և ուզում են այրել այնպէս, ինչպէս երբեմն այրել են իրանց մայրաքաղաք Մոսկուան. հրէաներին կը շարդեն, իսկ նրանց փողերը կը թափանեն աղքատ զիւղացիներին: Զինացիներին էլ կ'իտուորեն. նրանց մազերից Պրուսիայի կայսրը մտրակներ շինել կտայ յեղափոխականներին ծեծելու համար: Սակայն չուժի սլապը արգելել է պատերազմել: Եթէ մի տէրութիւն պատերազմ յայտարարի, միւս բոլոր տէրութիւնները կ'միանան նրա դէմ: Գիւղացիները սաստիկ ատում են ճեճ աւաղակ՝ Նապօլէօնին: Իրանց ամբողջ յոյսը Յովսէփ II կայսրն է, որ քնած է քարայրի մէջ և որ կարթնանայ երբ կեռասենին նոր տաւրութեան ծաղկի: Այնգայի բնակիչները աւելի հետաքրքրուում են նոր գիւտերով և յայտնութիւններով: Հեռագրաթելը նրանք երեւակայում են հասարակ զանգակի ծեծով, եթէ զանգը Զայց-բուրգում քաշեն, ծայրը Վեննայում կ'սուռի: Շանթարգելը մազնիս է և կայծակները դէպի իրան է քաշում: Քաղաքներում կայծակները շանթարգելով քաշում են մի մեծ շինութեան մէջ, որից ստացւում է ելեքտրական ուժը: Կան և արագընթաց զնացքներ, որոնք «կայծակ» են կոչւում, նրանց կայծակները քաշում են իրանց ետեւից, սրանք ելեքտրական զնացքներն են: Ամերիկայում շատ ոսկի կայ, բայց այնտեղ կարելի է զնալ միայն շոգենաւով: Շոգենաւերը երկաթից են, բայց չեն խորասուզւում, որովհետեւ գոլորշին նրանց չրի երեսին է պահում: Ահա թէ ինչեր են անցնում մտքով, երբ ծեռքերն աշխատում են: Դէպի ունեորները մինչև այժմ ոչ մի թշնամութիւն չեն նկատել, թէպէտ և նրանց մասին շատ են խօսում:

Բայց քուստ տանում է և հրաժեշտի փոխարէն «բարի առաւօտ» եմ ցանկանում քեզ:

ԲՈՒՆՈՒ

Ուժերորդ կիրակի

Ուրախ եմ, որ նամակներս բաւականութիւն են պատճառում քեզ: Գրում ես որ բաւական նոր և խրատական բաներ եմ հաղորդում, որ անկեղծ հետաքրքրութեամբ պատրաստ ես ամբողջ տարի լսել սրտիս զեղմունքը և խօստանում եմ միշտ

հաւատարիմ ընկեր լինել ինձ: Եթէ դիտենաս, բարեկամ, թէ որքան արիւնթիւն է տալիս ինձ այդ ամենը: Տարագրի զգացումը շատ սակաւ եմ զգում այժմ, թէպէտ բարկութիւնս գէպի ճիշտութենտալ փոստի՝ հրատարակելը և աշխատակիցները աւելի և աւելի մեծանում է: Բայց չէ՞ որ ոխն էլ ոյժ է: Երեւակայել ես երբեւիցէ, որ ոխը, զայրոյթը և ատելութիւնը աւելի շատ բարիք են ծնում քան սէրը:

Անցեալ շաբաթ մի ծանր օր անցրի: Պէտք էր ծառ կտրելու համար անտառ դնալ, որովհետեւ փայտերս քչացել էին: Ուրբաթ օր էր, ծերը գնաց չրաղաց, իսկ ես Բարբելի հետ պէտք է անտառ դնայի: Բոխերը չի ուղեկցի մեզ, հարցրի ես երկչոտութեամբ.

— Իսկ ինչի համար է պէտք ձեզ Բոխերը, կուղենայի իմանալ. — կտրուկ կերպով պատասխանեց մայրը — մենակ էլ լաւ կարող էք մի երկու ծառ կտրել:

Գնացիւք: Ես տանում էի կացինը, սեպը, իսկ աղջիկը — երկու կոթով լայն սղոց: Զիւնը խորն էր, մինչև ծնկները մտնում էինք նրա մէջ: Ես գնում էի առաջից, Բարբելը ետեւից: Ոչ մի խօսք չէինք ասում: Մեր շորերը կպչում էին թփերին, որոնցից ծիւնը թափւում էր երեսներին: Մառի վրայ կանչում էր չարթը:

Գնում ենք տափարակ տեղ, ուր կանգնած են ծառերի մերկ ընները, որոնց գագաթները և ճիւղերը անցեալ ձմեռ կտրել են չորացնելու համար: Այսպիսի ծառերից մէկին մօտեցնում ենք սղոցը, ես բռնել եմ մէկ կոթից, նա միւսից: Բայց գործը առաջ չի գնում. նա բացատրում է թէ ինչպէս պէտք է բռնել սղոցը, ինչպէս սղոցել, բայց իզուր պողպատէ ատամնաւոր ծողը տեղից չի շարժւում: Փորձում եմ հանաքներ անել, բայց պոք էլ չի օգնում: Նա մի անգամ էլ հանդարտութեամբ բացատրում է թէ ինչպէս պէտք է անել:

— Շատ հասարակ կերպով, — ասում է նա — փոքրիկ փրանցելի հետ ամենամեծ ծառեր էլ ենք կտրել. դու մի քիչ դանդաղ ես, հանդել, բայց ուղին:

Ոհ, ընկեր, ինչպէս ամաչում էի: Մասնադիտական ուսումն,

նոյն իսկ ֆրանսիերէն լեզուն ուրախութեամբ կտայի միայն թէ սղոցել զիտենայի:

—Ամենևին հարկաւոր էլ չէ այս անպիտան սղոցը—ասում եմ ես: Կացնով էլ լաւ կկտրեմ ծառը:

Վսեմաշուք կերպով բարձրացնում եմ կացինը, ինչպէս հին դերմանացին Տևտօրուրդեան անտառում, և այնպիսի ուժով զարնում ծառի ընին, որ Բարբելը պէտք է լետ թռչի, ալլապէս տաշեղները կդիպչեն նրա երեսին: Թող տեսնի թէ ինչպիսի նախնական մարդ է թաղնուած իմ մէջ:

Բայց յանկարծ չարահին սկսում է ծիծաղել: Նա ծիծաղում է ինչպէս արծաթէ զանգակը, եթէ միայն իհարկէ արծաթէ զանգակը կարող է ծիծաղել:

—Եթէ սպասելու լինենք, որ դու կացնով՝ վառարան վարելու համար փայտ կտրես, շուրը կսառի կաթսայի մէջ, և մեր բթերի տակ պաղլուլակներ կգոյանան:

—Ինչ է որ, պատասխանեցի. ես արդէն վարժուել եմ ցրտին. կան մարդիկ, որոնք տաք վառարանի մօտ կարող են մարդիկ սառցնել:

Նա յուզուած նայում է ինձ, չգիտենալով ինչպէս բացատրել խօսքերս. իսկ ես հետզհետէ համոզւում եմ, որ սոճի ծառը դէպի միջուկը աւելի և աւելի է ամրապնդւում:

—Մի անգամ էլ փորձենք սղոցել—առաջարկում է նա. դարձեալ երևում է որ անկարող եմ այդ գործը կատարել...

—Գիտես ինչ, Հանգել,—յանկարծ ասում է նա—կարծում եմ որ աւելի լաւ կլինի թողնենք այս և վերադառնանք տուն: Խնդրում եմ, սիրելի ընկեր, այլի՛ր այս նամակը:

Յիշեալ անյաշողութիւնից լետոյ ամբողջ գիշեր և օրուայ կէսը անբաղդ էի զգում ինձ: Սակայն բաւ է, աւելի լաւ է ուրիշ դէպքի մասին պատմեմ:

Առաւօտեան ծերունին մտաւ գոմը և բացականչեց.

—Հանգել, ա՛յս ինչ է: Ո՞րտեղից է այս օտար անասունը փարախ մտել:

—Օտար անասուն, ի՞նչպէս:

—Ահա այնտեղ մի խայտարդէտ ցուլ է կանգնած: Տէր

Աստուած, ո՞ւր է մեր դեղին մողին: Ո՞րտեղ է եղը, հանդէր: Լապտերը ծեռիս մօտեցայ և տեսայ բոլորովին օտար՝ մէջքին սև բծերով մի մողի:

— Իսկ դեղին մողին անյայտացել է: Երկար ժամանակ է տնտեսութեամբ եմ պարապում, բայց երբէք այգալիսի բան ինձ չի պատահել: Եթէ այսքան էլ չի կարելի քեզ վստահանալ, որ աչքիդ առաջիցդ կարող եմ անասուններ գողանալ...

Ծերունին չվերջացրեց, չուզենալով վերաւորել ինձ: Յանկարծ այդ վայրկենին հասկացայ թէ բանն ինչու՞ն էր:

— Փարախում, դուրս ցցուած տեղը թանաք եմ պահում, որ չսառի: Երեւի դիշերը կատուն կամ մուկը շուռ են տուել դեղին ցուլի մէջքին:

— Ասում ես թանաք է այս, — ասաց Ադամը: Յիմար բաներ մի ասի. ո՞րտեղից կարող է թանաքը փարախն ընկնել:

Արդէն ստիպուած էի խոստովանուել, որ նամակներ եմ դրում:

— Նամակներ ես դրում: Մի՞թէ պառաւ մայր, կամ մի որևէ մէկը ունիս:

— Տանտէր, ասացի ես, — այժմ զնա՞նք մողին լողացնենք:

Ամբողջ առաւօտ լուսնում էինք մողին տաք ջրով և մօխրաջրով, մինչև որ բծերը մաքրուեցան:

Թանաքն արգելուած է դիւղական ընտանիքներում: Տպարանական թանաքի դէմ էլ հալածանք կայ: Ասում են՝ աղքատութիւն և սով է տիրում այնտեղ, ուր սկսում են քիթը գրքերի մէջ կոխել...

Իններորդ կիրակի

Երեկ ճաշից յետոյ տանտիկինը պարզապէս հասկացրեց, որ կարող է ինձ արծակել:

Բայց ոչ թէ դեղին մողինները խայտաբղէտ դարձնելու համար, այլ նրա համար որ միրուքս երկարացրել եմ: Եթէ չեմ կարող քրիստոնեայի պէս օրինաւոր պահել ինձ, աւելի լաւ է ասեմ թէ որքան է հասնում ինձ մի քանի շաբաթուայ աշխատանքիս համար: Արդէն գարուն է սկսում և հեշտութեամբ կարելի է ուրիշ տեղ գտնել:

Ուղղում էի ասել թէ վարժատրութեան մասին խօսք չի կարող լինել: Եթէ ծրի հարկաւոր չէի, ի՞նչքան պէտք է վճարէի նրանց մօտ վարձուոր մնալու համար: Բերանս արդէն բացել էի, երբ լանկարծ սթափուեցի.— այդ խօսքերով միայն կասկած կ'արուցանէի և զործը աւելի կ'փչացնէի: Պէտք էր ստրուկի պէս հնազանդուել:

Եւ վարձուոր չ'անդելը խոնարհութեամբ ասաց, թէ ոչ մկրատ ունի և ոչ էլ ամելի և թէ՛ ոչ խողել զիտէ և ոչ ածիլել: Եթէ երկար մաղերս դուր չեն գալիս տանտիկնոջ, թող ինքը պոկէ:

Նա ծիծաղեց. անկարելի է սրա վրայ բարձրանալ. միշտ զուարճալի հաճաքներ զիտէ անել: չ'սյր, երեկոյեան եթէ ազատ լինես, կտրիբ չ'անդելի այդ բուրդը. ոչխարների և խոզերի մկրատով կարելի է այդ անել...

Հսո՛ւմ ես, փիլիսոփայ:

Երեկոյեան մարմնական պատժի ենթարկուեցայ: Յոյս ունէի, որ ծերի շնչարգելութիւնը կսկսուի, բայց իզուր: Պէտք է նստէի ցածր եռոտանու վրայ: Իմ գեղեցիկ, բարակ, շագանակագոյն մաղերը, որ դու անցեալները մինչև անգամ երգեցիր բանաստեղծութեանդ մէջ, շուտով ընկան բարբարոսի ոտերի մօտ: Պառաւը հաւաքեց և պահեց կտուրի տակ: Ասում են որ սա նշան է և սրանով մարդ լաւ լիշողութիւն է ունենում:

Յերթը հասաւ միրուքին. ժանգոտուած մկրատը պոկում և չարչարում էր միրուքս, իսկ գլուխս ծերունին ամուր պահել էր իր ոսկրոտ ծնկների մէջ:

— չ'անդել,— ասաց լանկարծ ծերը բեղերիս մի ծայրը բռնելով,— ամառը, երբ հունձի ժամանակը դայ, կ'մնաս մեզ մօտ: Ասա՛, չէ՞ս գնա:

Չ'անդիսաւոր կերպով խոստացայ մնալ:

— Լաւ, այդ դէպքում բեղերդ կ'թողնեմ:

Այսպէս ուրեմն միրուքովս երդուեցի, որ այս փորձառութիւնը մինչև վերջը կը տանեմ...

Երբ մաղերիս խողելը վերջացաւ, բաց արի դէպի խոճի

շերտը բացուող պատուհաններից մէկը, որի ապակու ետևը սև պատ կար: Այստեղի հայելին է սա: Եւ ես ինքս ինձանից վախեցայ: Չես կարող երևակայել թէ ինչի նման եմ դառել: Երբէք չէի կարծի, որ գեղեցիկ միջուքս, այսպիսի զաղրելի դէմք է ծածկում...

«Ա՛յ քեզ բան, մտածեցի ես: Ի՞նչպէս երևամ այժմ նրան: Դէմքս այնպիսի լուսահատութիւն էր արտայայտում, որ հայրը վախեցաւ: Բոխերը զիլ ծիծաղեց.

—Մի՛ ծիծաղէք, թողէք վերջացնեմ — ասաց ծերը: Այժմ պէտք է տեղը ողորկ դարձնել: Այն ժամանակ չանդելը դարձեալ կգեղեցկանայ:

Եւ նա կրկին ծեռք առաւ ինձ: Երեսս սապնեց կոշտ սապնով և մինչև այդ շաղախը կցամաքէր՝ ածելին սրբեց կաշուէ անդրավարտիկի վրայ և առաջին անգամ իր պաշտօնը կատարող դահնի պէս, ահարկու վճռականութեամբ պատրաստուեց պատժել ինձ: Ուղում էի գոչել ամբողջ աշխարհին, որ անմեղ եմ—բայց նա արդէն սկսել էր քերել: Միրուքս մաքրելով տեսաւ որ բեղերս էլ անհաւասար են, պէտք եղաւ այն էլ վերցնել: Այժմ արդէն կատարեալ աքսորականի նմանուեցի... Նոր շղթաներ կապեցին ինձ գիւղական տուրբի հետ—վասն զի այսպիսի դէմքով ի՞նչպէս վերադառնամ քաղաք...

Այսօր, կիրակուայ տօնի պատճառով, առաւօտը չէին արթնացրել ինձ թրխկոցով: Սակայն տանտէրս ինքը եկաւ մօտս:

—Այդ լաւ է, չանդել, որ հանգստանում ես,— ասաց նա —այսօր հանգստութեան օր է: Բայց պարտաւոր եմ ասել, որ լետով եկեղեցի պիտի գնաս: Ես պատասխանատու եմ բոլոր իմայինների համար—նրանց հաւատի համար: Աշխարհիս վրայ մենք միասին ենք ապրում, պէտք է որ երկնքում էլ միասին լինենք: Այսպէս չէ՞, չանդել:

Այդ ինձ զայրացրեց, ինչ դործ ունի նա իմ դաւանանքի հետ. բայց միւսնայն ժամանակ էլ ուրախացրեց—թէպէտ և երկինքը ես ամենեւին այլ կերպ եմ երևակայում, քան Սդաւի և նրա ընտանիքի մէջ լինելը. —ուրախացրեց այն պատճառ-

ուր, որ հայրը չիրաւի խօսուած էր ամբողջ ընտանիքի կողմից, որոնց թւում և կանանցից փոքրի կողմից:

Դորա համար էլ, այսօր ես ոչ կանգնած և ոչ պառկած էի, այլ նստած էի եկեղեցու նստարանի վրայ:

Այնուհետեւ Ադամը հարցրեց զարմանքով—այս ի՞նչ թրդ-թեր են: Նա բարձիս տակ նկատեց «Կոնտինենտալ փոստի» մի քանի համարները: Գիտե՞ս, Հանգել, դրանց վրայ անպարմար է պառկել: Լրագիրներ հօ չեն:

—Ոչ, ճշմարիտ որ չէ, խաբեցի ես և վերմակով ծածկեցի թերթերը:

Իսկ ծերունին....

Բայց լապտերս հանգաւ:

Տասներորդ կիրակի

Սիրելի ընկեր.

Անցեալ անգամ զրեցի թէ ծերունին մօտս լրագիրներ տեսաւ:

—Մի՞թէ լրագիր է այս.—ասաց նա վերմակի տակից թերթերը դուրս քաշելով:

—Ա՛յ քեզ բան: Վաղուց արդէն քո մէջ ինչ որ նկատուած է. այժմ հասկանալի է, որ կարգին խորհել չես կարող, քանի որ գլուխդ զանազան լիմար բաներով ես լցնում: Ուրիշ ոչնչից չեմ կարող դանդատուել. աշխատասէր ես, կենցաղավար ես, քչով բաւականացող: Ասենք մեզ մօտ չես էլ կարող քէֆ անել... բայց ամառը այստեղ սարերի վրայ ուրախ կլինի:

—Այո՛, այո, ես էլ ուրախ եմ, որ ամառը մօտեցել է...

Նա շարունակեց. բայց եթէ լրագիրներ կարդաս... մեզ սկսած չէ այդպիսի վարձուորը: Ուրախ եղիր, որ պատուաւոր դասակարգուած ես ծնունդ, որ ոչ մի յարաբերութիւն չունի նման բաների հետ: Եթէ կարդալ ես ուզում, վերցրու Յիսուս Քրիստոսի կեանքի մասին գիրքը, սրբերի կենսագրութիւնը և կամ թէաղօթգիրքը:

Այստեղ վարձուորը համեստութեամբ հարցրեց.

—Բայց ինչո՞ւ համար չէք սիրում լրագիրները:

— Մի՛թէ չդիտես, Հանգել, որ բոլոր լրագրողները հեթանոսներ են, նոյնիսկ և հրէաներ:

— Լսել եմ, հապր, լսել եմ:

— Եւ որ լրագիրը գիւղացու համար թոյն է: Նայիր հօյ-ղենդօրֆի Նանսինին: Նրա միակ գործը լրագիր կարդալն է: Ժշմարիտ է միշտ մեղանից աւելի է դիտենում. գիտէ թէ ինչ է կատարւում Պրուսիայում և գիւղացիների մէջ... Բայց իր տունը կառավարել չգիտէ: Լրագիրներում փառաբանուած դա-նադան իրեր է գնում թանկ գներով, առաւ մինչև անգամ սերմնացան գործիքը, կարծես թէ ծեռներ չունէր որ ցտնէր... ուղում էր նոր մեքենայով ցանել, բայց հատիկները արդէն հա-տել էին... դորանից յետոյ առաւ... և ծեր Ադամը սկսեց ծի-ծաղել:

— Ի՞նչ առաւ.

— Հա, հա, շատախօսի տեղ մի դնի ինձ, Հանս, ուրիշներն էլ նոյնը կասեն: Գնեց պարարտանիւթ: Այն Նանսինը, որ կարող էր ուղածի չափ անասուններ ունենալ: Բայց նա արուեստական պարարտանիւթ էր փողով առնում:

Որովհետեւ տեղիցս չեմ շարժւում, Ադամը կամաց կամաց մօտենում է անկողնիս:

— Մտածիր, Հանգել, մի գիւղացի, որ պարարտու-թիւնը փողով է առնում:

— Ինչո՞ւ չառնել. — ասացի ես — պաքարտու-թիւնը ան-հրաժեշտ է գիւղացու համար:

Ծերունին այլևս չպատասխանեց: Նախաճաշի ժամանակ պառաւր նկատում է, որ իմ և ծերունու միջև ինչոր պատա-հել է:

— Ժշմարիտ, Հանգել, ասում է նա, քեզ կարելի է սիրել: Բայց հաւատ ընծայել քեզ չեմ կարող: Ինչոր ծածկում ես մարդկանցից: Ծածկիր որքան կամենաս, երևի ոչինչ վատ բան չի լինի հողուղ մէջ. իսկ մինչև որ ոչ մի վատ բան չգիտենք քո մասին, կացի՛ր մեզ մօտ: Զգիտեմ որն է աւելի անհրաժեշտ մի-սին — դու մեզ, թէ մենք քեզ:

Ահա քեզ գեղջկուհի:

Արդար են արդեօք նրանք. ինչ որ լինի նրանց կարծիք-
ները հաստատ են և այդ ուղտխացնում է ինձ. պատասխանի
փոխարեն ես միայն ուսերս վեր քաշեցի: Տանտէրս պէտք է
սուտ խօսէր. խոստացել էի, որ այլևս ինձ մօտ երբեք լրագիր-
ներ չի տեսնի: Հոյզենդորֆի ուսուցչի օգնութեամբ աւելի լաւ
պէտք է դադարի պահել: Ինչպէս որ լինի փերունուն կոսպա-
հովացնեմ, իսկ լրագրից զրկուելը ուժիցս վեր է: Աքսորանքի
մէջ էլի քառասուններկու կիրակի պիտի անցնեմ: Նախկին ըն-
կերակիցներս հետ դադարել եմ գրադրելուց և ամեն օր լրա-
գիր կարդալով համոզուած եմ, որ հետզհետէ հեռանում եմ
նրանցից: Բայց պէտք է դժուար լինել: Որքան մեղանից հեռու
է լրագրական մասուլը, այնքան հակամէտ ենք հաւատալ նրանց:
Ասեմք նա ինքն էլ չի պահանջում, որ հաւատանք իրան: Պէտք
է միայն կարդալ տողերի մէջ և այն ժամանակ կկորդատս այն,
ինչ որ պէտք է: Գիտե՞ս, բարեկամ, ես ատում եմ ժեր աշ-
խարհը: Բայց այդ ատելութիւնը սիրոյ յատկանիշ է. հասկա-
նում ես:

Առ այժմ թողնենք այդ և դառնանք խոնարհ ծառայիչ,
որը ուղղում է հին լրագիրները վառարան ածել, բայց մայրը
վախենում է, որ ծուխ և վատ հոտ կկանգնի...

Պաս է: Բարեկենդանի մոսին մեզ մօտ խօսք էլ չի եղել,
միայն Ադամը մի խող մորթեց: Ես օգնում էի նրան: Երբ մոր-
թած կենդանու մաղերը մաքրում էինք, Ադամը հարցրեց.
«Գիտե՞ս, չանգել, խողի պոչը ինչու է ոլորած: Զգիտե՞ս: Պատ-
միր սորան, Բոխերը»:

Եւ Բոխերը սկսեց պատմել. «Երբ հրէաները Եգիպտոս
էին, Փարաւոն կալսեր խողապանը ուղղում էր խոնկորներ զգել
նրանց նեղոս գետի վրայով և այսպիսով դադարի առևտուր ա-
նել: Բայց նեղոսը լայն է և բոլոր խոնկորները ջուրն ընկան: Ե-
կաւ սատանան և ասաց. «խողարած, դու այդ չե՞ս կարող անել,
խողերի պոչը պէտք է օղակի նման կապես, որ կարելի լինի
բռնել նրանից»: Եւ վերջեց խոնկորներից մէկն ու զգեց դէպի
միւս ամբ: Բայց Մովսէսը հրէաներին ասաց, ոչ, սիրելիներս,
մենք չենք ուտի սատանայի ծեռքով մեզ ձգած միսը: Ահա թէ
ինչու համար է խողերի պոչը ոլորած և թէ ինչ պատճառով
հրէաները խողի միս չեն ուտում:

Անցեալ նամակում մտատանջութեամբ հարցնում էիր թէ
որպիսի ամանեղէնի մէջ կն ճաշ ուտում Ադամի տանեցիք և
ուրիշ նման մանր բաներ: Փայտէ գդալներ և անթօներ ար-
դէն վաղուց չեն գործածուում: Տանտէրս պահած ունի նախնի-

ներից Գնացած մի քանի ոսկրէ գդալներ և պատառաքաղներ: Այժմ ուտում են եղջիւրէ գդալներով, որոնք մեծ բերաններ են պահանջում և այնքան էլ յարմար չեն թիթեակցի համար, բայց շատ ղեղեցիկ են և սաղափի են նմանում: Վերջին ժամանակները դրանք էլ փոխարինում են թիթեղեայ գդալներով: Մայրը ճաշը պատրաստում է թիթեղեայ թաւանների և կաւէ ամանների մէջ: Շատ կուզենար չուգունէ պղինձ ունենալ, բայց միջոցները չեն ներում: Երբ ստանամ քսանկէօրս հաղար կրօնը, բոլոր ցանկութիւններդ իրագործուած կլինեն, մայր: Մաքրութեան ծարաւը երբեմն ուղղակի փորձանքի է հասցնում: Երեկոները, երբ բոլորեքեան պարկում են քնելու, պառաւը դեռ ժամեր շարունակ մաքրում և լուանում է. իսկ շաբաթ օրերը սենեակ մտնել չի լինի: Սեղանը, արկղները, տաշտակները, թաւանները—ամենն էլ չրով են ծածկուած, կարծես չրեղեղի ժամանակ լինի. միայն դանակները, գդալներն ու պատառաքաղները չեն լուանում, այլ ամեն անգամ գործածութիւնից լետով մաքրում են սփռոցով: Ներքնակներն անգամ եփում, խաշում և թափ են տրում հիմնաւորապէս. թէ ինչի համար է այդ, դու, միկնոյն է, չես հասկանալ, այնպէս որ աւելի լաւ է իսկի մի էլ մտածի դորա մասին:

Այստեղ օրական հարցը— Լանդաուդի ընտրութիւնն է: Մինչև անգամ Ադամս էլ չկարողացաւ ընդհանուր յուղմունքից իրան հեռու պահել: Այսօր ժամից վերադառնալով՝ ասաց.

—Քահանան խոստովանանքից քաշ համոզում էր, որ քուէս մի որևէ անիշխանականի, շրջմոյիկի կամ մի ինչ որ կարծես սոցիալ դեմոկրատի չտամ: Ի՞նչ է նշանակում այս ամենը, հանգել:

Սկսեցի բացատրել նրանց, թէ ինչ է նշանակում սոցիալ դեմոկրատ. մինչև իսկ խորհուրդ տուի սոցիալ դեմոկրատին ծայն տալ. բայց չհասկացաւ ինձ:

—Այ թէ ի՞նչ: Կարելի է այդպէս էլ է, միայն ես չեմ ըմբռնում ասածդ. իսկ քուէն մենք ղեղշուկին կտանք:

Լաւ ենք, ինչ հարկաւոր է ասել, ես էլ, քահանան էլ: Մէկս մէկ կողմն ենք քաշում ընտրողին, միւսը միւս կողմը: Իսկ ո՞րն է մեզանից արդարը: Եւ դեռ այս ազատ ընտրութիւն է կոչում:

Թարգմ. ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՅ

(Գը շարունակուել)